

Karjalaisia sanoja Vanhassa Kalevalassa

Nimitystä Vanha Kalevala käytän vakiintuneen tavan mukaisesti Kalevalan ensimmäisestä, v. 1835 julkaistusta laitoksesta. Karjalaisiksi katson sanat, jotka esiintyvät itäkarjalaisella murrealueella eli karjala-aunuksessa. Alueeseen kuuluivat ennen v. 1940 solmittua Moskovan rauhaa silloisen itärajan takaiset karjalaispitäjät sekä Suomen puolelta Suojärvi, Ilomantsin kaakkoisosassa, Korpiselkä (itäosa), Suistamo, Impilahti (itäosa) ja Salmi.¹ Karjalaisuutta ei ole kuitenkaan käsitetty niin ahtaasti, että luetteloon olisi kelpuutettu vain sellaiset sanat, jotka eivät missään kohden ylitä murrerajaa. Jos sanan kanta-alue sijaitsee murrerajan itäpuolella, katsotaan sana karjalaiseksi myös siinä tapauksessa, että sitä on perifeerisesti siellä täällä rajan länsipuolella, mikäli esiintymät kuitenkin pysyttelevät maantieteellisen Karjalan rajojen sisällä tai Kainuun itäosassa. Kyseessä on tällöin vanha perinnäissana, joka on säilynyt eräänlaisena jäänteenä, tai myöhäisempi tulokas, esim. venäläisperäinen lainasana. Kunkin sanan kohdalta on pyrittävä erikseen ratkaisemaan, kumpi vaihtoehto on todennäköisempi.

Sanat esitetään aakkosjärjestyksessä. Sanakirjatiedoista mainitaan ensimmäinen, seuraavista yleensä vain ne, jotka ovat sanan kalevalaisen merkityksen kannalta huomion arvoisia; asian selventämiseksi mainitsen esimerkkinä, että jo Juslenius tuntee sanan *kassa* (*cassapää*), mutta vasta Lönnrot mainitsee sen merkityksen, joka sanalla on Kalevalassa. Mikäli karjalaiset sanat ovat Kalevalan välittämistä tai kansatieteellisinä termeinä kotiutuneet kielemme jo niin, että ne ovat päässeet Nykysuomen sanakirjan palstoille, todetaan myös sen kanta. Sanojen levikistä annetaan tietoja siinä määrin kuin se arkistoaineksen nojalla on mahdollista (Sanakirjasäätiön ja Karjalan kielen sanakirjan kokoelmat), ja niiden käyttöä valaistaan murre-esimerkeillä.

aihella 'rukoilla, pyytää' (32, 122 — Vuokkin. Lnr. I₂ 1106, 30)²

Murretietoja: »Igäzeks roih häi itkemäh da aihelemah» Tulemaj. / Repola Korpis. Sama kanta on johdoksessa *aihellakseh*: »Kui lähed matkah, pie huofi Jumalaz, aiheliete Jumaloo» Suoj. / »Syömäh ruvetez aihellahez» Säämäj. —

¹ Rajan kulku ilmenee yksityiskohtaisesti esim. LAURI KETTUSEN teoksesta »Suomen murteet III A. Murrekartasto».

² Ensimm. numero tarkoittaa runoa, toinen säettä; viivan oik. puolella on vertauskohdaksi asetetun runon saantipaikka, muistiinpanon ja säkeen esiintymispaikka sarjassa Suomen Kansan Vanhat Runot. Tiedot perustuvat VÄINÖ KAUKOSEN tutkimuksiin.

Sanakirjatietoja: Lnr. *aihella* = *aiheilla* l. *aihiella* 'ämna, ärna, ha i sinnet, antyda, utfundera; eftersträfvä, söka'; keltä aihelen apua, af hvem skall jag söka hjelp? NS katsoo sanan kuuluvan kansanrunojen kieleen.

ailus 'pistos, kipu, sisäinen vamma' (7, 617 — Vuokkin. Lnr I₂ 758, 237)

Murretietoja: »Kai (= kaikki) pañi hengen ailahih» Suoj. / »Toaš še miun ailaš tunduu» Paatene / »Ailahih sanotah nenne (nim. Pyhän Iljan taltat) on hyvät, kel ailas roih sit painellah» Tulemaj. / Tietoja lisäksi: Vuokkin. Poraj. Korpis. Suistamo Säämäj. Salmi Vitele Nek-Riip. — Sanakirjatietoja: Gan. ajluet 'harmer, förtreter' Tuonne ajan ajluhia Run. Jag fördrifwer dijt alla förtreter / Lnr. *ailut*, *ailas* 'hastigt påkommande plåga, sveda, verk; förtret, skrupler', *ailaat* 'håll och styng, rheumatism' / NS:ssa on sanan (*ailut*) jäljessä merkintä »runok. harv.» ja näytteenä sen käytöstä vastaavien UK:n säkeiden lisäksi katkelma Eino Leinon runosta. Muodot *ailus* ja *ailut* ovat kansankielessä tuntemattomia, niiden asemesta on *ailas*. Myös kansanrunoissa tämä muoto näyttää olevan edellisiä yleisempi.

aivin 'aivan, kokonaan' (9, 16 — Uhtua Lnr. I₁ 344, 15)

Murretietoja: »Notkiet koašat keitetäh veez da majjos libo aivin veez libo aivin majjos» Suoj. / Vuokkin. Uhtua Jyskyj. Rukaj. Repola Paatene Tverin 1. Säämäj. Nek-Riip. Suomalaismurteista on kaksi tietoa: Jaak Tohm. — Lnr. *aivin* = aivan. Muoto lienee mon. instr. vartalosta *aivi*, vastaava yks.-muoto tavataan Soikkolan inkeroisurteessa, jossa se kuuluu *aiven*, merkitys on 'aivan'.

alanenä 'allapäin oleva, alakuloinen' (5, 196 — Kontokki Lnr. I₁ 30, 74)

Murretietoja on vain adj:sta *alanenäni* 1. 'matalanokkainen' »Ei olis pitän luadie niin alañenäistä venehtä, še on šiitä niim paha nähä jotta» Jyskyj. / Uhtua Rukaj. 2. »Mi vell'i on tullun, kun niin olet alanenäni (= allapäin), oletko vihašša vai viimašša?» Kiestinki. Kyseessä on ns. bahuvruihi-kompositum. Kohdan 2 mukaista käytäntöä on pidettävä kuvaannollisena. Kansankielessä sanalla ei ole täsmälleen samaa merkitystä kuin Kalevalassa. — Lnr. *alanenä* 'med näsan nedåt, drucken, dryckesrörd, ankommen person'; *apatti a:ksi*, trakterade så att hufvudet ej mer hölls upprätt.

alve (< *aloveh*) 'ala; suku, sukukunta' (9, 213 — Kontokki Topel. Vanh. run. III s. 22)

Oikeampi kuin *alvehia* on epäilemättä *alovehia*, joka on alkutekstissäkin (»Tuhan emon alovehia»)³ / Murretietoja: »Myö ollah yhtä toaton alovehta», yhtä isää. Uhtua / »Šuuri aloveh (= ala) peltuo pirtin ieššä» Kiestinki.

³ Tästä muodosta ks. PERTTI VIRTARANTA Eräästä karjalais-vepsäläisestä johtimesta (Verba docent s. 405).

ange 'ankea, kovaosainen' (26, 121 — Vuokkin. Lnr. I₄ 281, 20)

Murretietoja: »Myö olima ankehet matkalaiset» Pisto. / »Mie olen tuhma turvatoinna, Ankeh aivan armotoinna» Vuokkin. / Uhtua Kontokki. — Gan. *angen*, -hen 'betryckt, plågad, qwald, sjuk' Että huono hoivan saisik, awun angen tarwihteisik, den swage behöfver wederqwickelse. Murre viittaa tässä selvästi Suomen puolelle, lähinnä Pohjois-Karjalaan tai -Savoon. Nykymurteistamme sana kuitenkin näyttää puuttuvan. NS toteaa sanaa käytettävän harvinaisena runokielessä.

etona 'etana' (32, 50 — Vuokkin. Lnr. I₂ 1103, 5)

Karjalaismurteiden pohjoisryhmässä (KarP) on *etona*, eteläryhmässä (KarE) *edona*. E:lle luetaan Kontokissa: »Etona pötönä, näytä sarves, tulouko huomena pouta vaiv vihma.» Suomen murteissa on *etana* yksinomainen.

haljakka 'verka; verasta valmistettu takki' (16, 237 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1684, 65)

Murretietoja: »Miun ov vävyllä hallakka peällä voakšankarvañi» Jyskyj. / »Häi kävelöy ainos hallakas ku hiiles», hiilenmustassa verkatakissa tai -puvussa. Salmi / »muššalla hallakalla (= veralla) vuorattu» Vuokkin. Sana on yleinen Karjalassa. Suomen murteisiin *h.* ei varsinaisesti kuulu otsikon mukaisessa merkityksessä, mutta sisältyy kuitenkin seuraavaan sp:een: »Syö haljakka, juo haljakka, siun sesti (= kunnia) on, ei miun sesti.» Sp. on lähetetty Harlusta v. 1933 ja selitetty, että näin »sanoo köyhä rikkaan pöydässä hyvälle puvulleen». Tavallinen merkitys suomen murteissa on 'haalea, vaalea; laimea, mieto'. — Lnr. *haljakka* a. 'ljusgrå, blek, black, urblekt'; s. 'öfvertröja, mansrock hos ryska Karelare (nuttu, takki, jakku)'. NS:n mukaan subst. *haljakka* kuuluu etupäässä kansanrunojen kieleen.

hiema 'hiha', *hiemottaa* 'varustaa hihalla' (15, 31 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1619, 13)

Murretietoja: *hiema* on yleinen pohjois- ja eteläkarjal. murrealueella, aunukselaismurteissa on *hiemoa*, *hiemai*. Äänteellisesti *hiema* < *hiama* (= *hia* + *ma*), vrt. veps. *hiam*, *hiamad*.⁴ Suomen murteista on yksi kirjaanpano: *hiema* 'hiha' »Vanhoilla yl., nyt (v. 1906) harv.» Pol. Karjalassa on myös verbi *hiemottoa* 'varustaa hihalla', suomesta ei ole tietoja sen käytöstä. — Lnr. *hiema* 'ärm' (trol. sdr. af hijama = hija); päällis- l. heittohiemat 'lösärmar' / NS *hiema* harv. hiha, irtoshiha - - olin olkihuonehessa, pyyhin hiemalla hikeä - - Kant. Sana ei varsinaisesti kuulu nykyiseen yleiskieleemme.

hingata 'heittäytyä vastuksi, tarttua' (10, 116 — Kontokki Lnr. I₄ 495, 1)

Murretietoja on vain muodosta *hinkautuo*: »Moahiñi on hinkautun» Pisto. / »Toppa (= yskä) hinkautuu imehñišeh» Uhtua / »Vielä heän (isorokko) hingaudu toižeh» Paatene. Lisäksi Vuokkin. Jyskyj. Rukaj. Poraj. Suomen murteissa

⁴ HEIKKI OJANSUU Karjala-aunuksen äännehistoria s. 109. Huomattakoon myös Lnr:n oikea oivallus.

sana on harvinainen ja sen merkityskin on toinen, nim. 'suuttua, tuskastua': »Muu-
vav væmo pòekasak kansah hinkàutu niin se sano jotta pies suus kiinis siitä mo-
koma rapaturpa» Nil / Ilo PieJ. — Esiintyy vain Lnr:n sanakirjassa: *hingata* 2
'träffa, tillstöta, fatta uti'; siitä hänen tauti hinkasi.

huolittaa, huolitella 'valmistaa, hankkia' (20, 166 — Kontokki Lnr. I₁ 520, 33)

Merkitys on parhaiten säilynyt inkeroisurteessa: *emänvä hōlittā rōkā väelle*, valmistaa. Soik. / *mitä vä katsot, kaig oh hejjäh huoliteltu*, kaikki on heidän, nim. tyt-
tärien, hankkimaa. InkV / »Se mužikka huolittoa (= ahkeroi) pellom pehmiennä
pideä da vägevännä» Suoj. Yleisempi merkitys itäkarjal. murteissa on kuitenkin
'tehdä joutuin, kiirehtiä': »Kunne huolitad (= kiirehdit) nygöi?» Säämäj. /
»Huolita ruadua, piäzed ildazel» Salmi. Kansanrunoissa näyttää verbin tavallinen
merkitys olevan 'valmistaa', esim. »Kuvo miule kulta hursti, huolita hopia paita»
(Soanlahti VR VII₄ 2224); »Istu neito niemen piässä, vyötä kullašta kutoo, ho-
peista huolittaa» (Repola VR II 349). Sana esiintyy kuitenkin monissa eri yh-
teyksissä, minkä vuoksi sen merkityskään ei ole aivan täsmällinen. Koska *h.* näyt-
tää puuttuvan suomen murteista ja vanhasta kirjakielestä, se lienee nykysuomessa
kalevalaista perua. Siihen viittaavat myös sen varhaisimmat esiintymät: Lönnrotin
kansanrunon muistiinpano Vienasta 1832, Kalevala 1835 (RAPOLA Sanojemme
ensiesiintymiä). / NS *huolitella* 'tehdä huolellisesti, viimeistellä, korjata, parannella'.

huotra 'miekan, veitsen tuppi' (22, 93 — Kontokki Topel. Vanh. run. III s. 25)

Itäkarjal. murteissa sana on hyvin yleinen merkityksessä 'veitsen tuppi': »Pañi
tyhjän huotran tähä vyölläh» Vuokkin. / »Pane veittäsi huodrah» Vitele / Samoin
inkeroismurteessa: *paniv veitseh hōvrā* Soik. Suomen murteista tämä merkitys puut-
tuu. Itse sanastakin on vain jokunen tieto (HeiV Maan PieJ Uta), merkitys on
'iso teräase', esim. »Ompaan sulla aika huotra», iso viikate. HeiV. — Lnr. *huotra*
'slida (tuppi), foderal för knifvar, krokas, nålar m.m.' / NS:n mukaan sanaa käy-
tetään varsinkin runokielessä ylättyylissä, vastaava asiatyylin sana on *tuppi*. Suomen
yleiskieleen *h.* on todennäköisesti omaksuttu Kalevalasta. *H.* on germaaninen
lainasana (SKES I), mutta sanan levinneisyys (karj., lyydi, vepsä) viittaa siihen,
että sitä on käytetty vain osassa kantasuomal. kielialuetta.

kalajas 'pyyntiseurue' (19, 96 — Uhtua Lnr. I₂ 936, 147)

Murretietoja on niukalti: »Kalajaš (= kalastusjoukko) matatah» Kiestinki. —
Lnr:n sanakirjassa *kalajas* on selitetty 'fiskfångst (den fångna fisken)'. Vaikka mer-
kitys 'kalansaalis' tuntuukin luontevalta Kalevalaan otetun säkeen kannalta (»Ka-
lajahan kaiken kaato»), se lienee Lnr:n teoriointia.

karpaso 'vene' (9, 169)

Kohta, jossa sana esiintyy VK:ssa, kuuluu: »Tuo venettä Tuonen tytti, Lapsi
kalman karpaso». Jälkimmäisestä säkeestä sanoo Kaukonen (I s. 315): »Säe on

L:n muodostama seur. ss:n johdolla: Laivoa Manalan lapsi ja Karpassu kapo Manalan.» Lähemmän esikuvan tarjoavat kuitenkin Topeliuksen muistiinpanemat säkeet: »Tuo venettä Tuonen Tyttö Lapsi kalman karpasoa» (Vanh. run. I s. 7). Runo on merkitty muistiin vuokkiniemeläiseltä laulajalta.

Murretietoja: *karpassu* 'vene; myös isompi vene, johon saattaa kiinnittää maston ja purjeet' Kiestinki / *karbassu*. Rukaj. Suomen murteissa on veneen nimenä *karvas* (:karpaan), mutta *karvaso* puuttuu, samoin *karpassu*. — Lnr. *karvaso* = karpaa (karvas, karpalo); esim:nä sama Kalevalan säe.

kassa 'avoinna oleva tai palmikoitu tukka', *kassapää* 'tyttöpää' (20, 114 — Vuokkin. Lnr. I₁ 527, 404) (Kartta 1)

Sanasta on runsaasti tietoja itäkarjal. murrealueelta. »Ta kassa selän takana tyttärillä ta sulkkulenttoa kassassa, levietä» Pisto. / »Se kassan katkai», sanottiin miehen mennessä naimisiin, jos morsian oli tyttöpää. Korpis. / »*Kašša* oli neitsyllä, *kaššarihma* sen päässä, juhliissa se oli silkkinauhaa.» Uhtua / »Tyttö-hai tai oli, kassu sellän taga» Tulemaj. — Suomen murteissa sanat ovat harvinaisia: »Naisten hiuksista vanhat ihmiset käyttävät sanaa kassa.» Imp / »Palmikoitu *kassa* sidottiin *kassanauhalla*.» InkV / *kassapeä* 'palmikkopäinen tyttö' (»vanh. satunn.) Pari / *kassapiä* 'leikkotukkainen nainen' Kitee. — Jusl. *cassapää* 'cirratu; krus-hufvud' / Gan. *kassa-pää* id. wihanen wenäjä kasakoinens kassapäiden, den grymma fienden med sina krushöfdade kosacker. Sitaatti on Carl Fr. Molleruksen runosta, joka on painettu v. 1749.⁵ / Lnr. *kassa II* 'yfvigt hår, hufvudhår (tukka, hiukset); hårfläta (letti, palmikko); prakt' (R. *kosá*). NS:n mukaan sana tavattaisiin etupäässä murteissa ja runokielessä; suomen murteissa se kuitenkin on ahdasalainen, kuten edellä on todettu.

katasija 'olinpaikka, pitopaikka' (17, 286 — Kontokki Lnr. I₂ 730, 36)

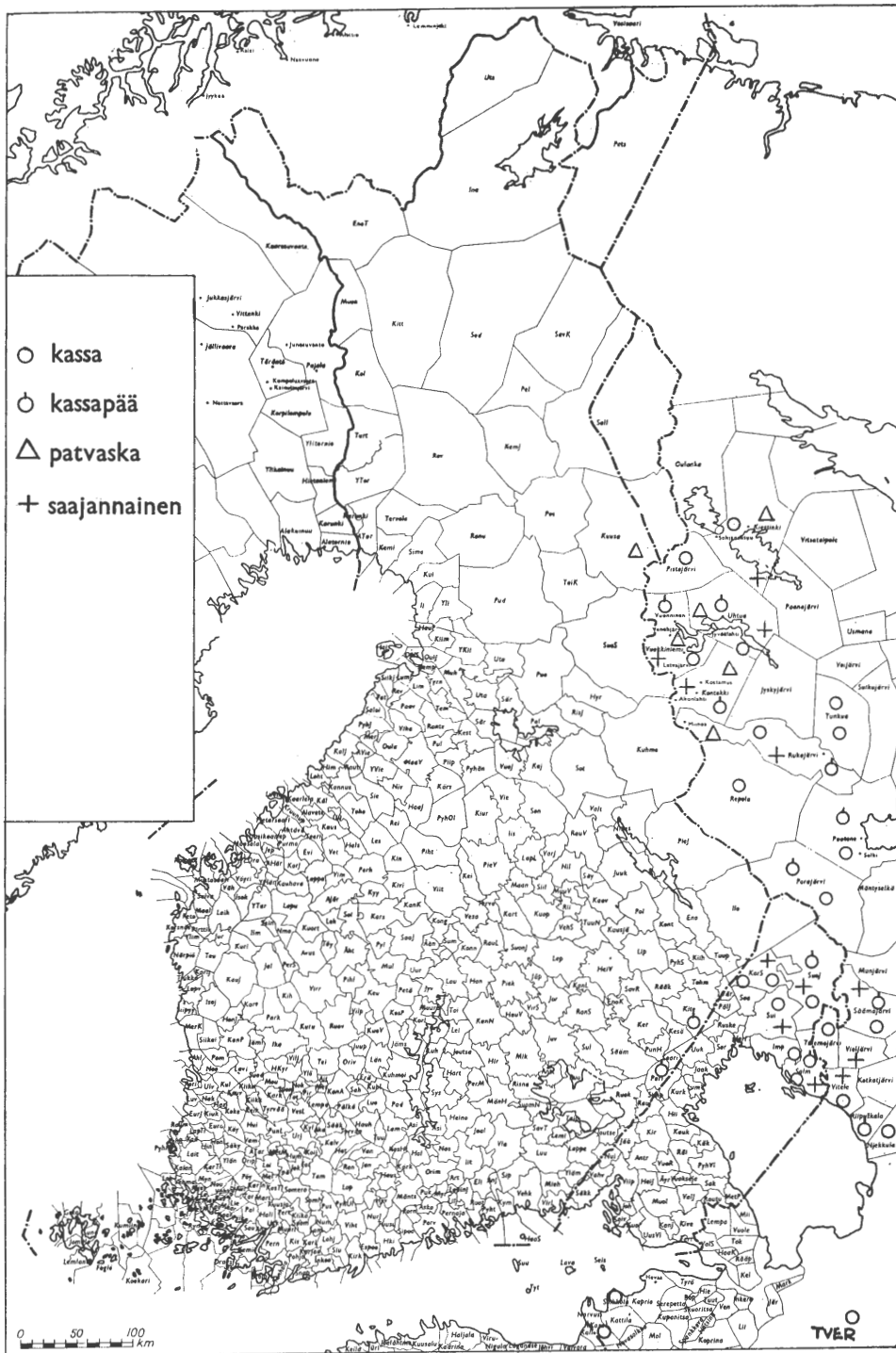
Sana on runoissa yleinen, mutta sen muunlaisesta käytöstä on vähän tietoja: *katasija* 'lintujen elostelupaikka' Vuokkin. Sama alkuosa on yhdys-sanassa *kadapezä*, joka on »paikka pensaiden juurella, mihin brihat ja tytöt käyvät istumaan pitkässä paarassa». Suoj. — Lnr. *katasija* 'betäckningsställe, der täckta käril stå'; kattilan k. 'ställe der kitteln betäcket'. Vaikuttaa siltä, kuin olisi sanaa selitettäessä sen alkuosa yhdistetty *kattaa*-verbiin.

kattava 'oikean jalan suksi' (7, 82 — Kontokki Lnr. I₂ 863, 29)⁶

Murretietoja: Kiestinki Vuokkin. Pisto. Uhtua Kontokki Oulanka. Pisto.lla kattavat olivat »lyhyet sukset, jommoisia naiset ja lapset käyttivät, mutta myös miehet kaskenajossa». (Kaski »ajettiin» keväällä, jolloin maassa oli vielä paksulti

⁵ OSO HORMIA Gananderin sanakirjan lähteet s. 394.

⁶ Sanaa on TERHO ITKONEN käsitellyt yksityiskohtaisesti tutkimuksessaan »Suomen kielen suksisanastoa» (s. 49—51). Hänkin mainitsee, että »Suomen puolella sana on ollut tuntematon».



Kartta 1

lunta, joten suksia todella tarvittiin.) — Lnr. *kattava* = *kattama* 'högra fotens skida (den kortare)'.

kehuttaa 'kehottaa' (23, 242 — Vuokkin. Lnr. I₁ 54, 247)

Toisessa yhteydessä mutta täsmälleen samanlaisena esiintyy mainittu säe M. A. Castrénin v. 1839 tekemässä vuokkiniemeläisessä mp:ssa (VR I₂ 1103 b). Kansankielestä on vain yksi tieto; se sisältyy K. F. Karjalaisen Uhtuan sanakokoelmaan: *kehuttoa* 'kehottaa', *kehutus* 'kehotus'. — Lnr:n sanakirjassa *kehuttaa* esiintyy vain teettöverbiniä 'läta beprisa'. Aikaisemmista leksikoista sana puuttuu, mutta merkittävää kyllä se on tuttu Agricolalle: *kehuttaa* = *innostaa* (v. 1548) (RAPOLA Sanojemme ensiesiintymiä s. 39).

kerus 'henki-, kurkkutorvi' (32, 74 — Vuokkin. Topel. Vanh. run. V s. 5)

Sanalla on tarkka äänteellinen vastine vain inkeröismurteessa: *šõmäkeruz* 'ruokatorvi', *höcu-k.* 'henkitorvi' (mon. *kerukseD*) / Ruoka »mäni väärää keruksee», henkitorveen. InkV. Myös inkerikoilta tallennetuissa runoissa sana on yleinen; esim. »Pani omenan huulillen, Huuliltaa(n) kieloillen, Kieloiltaa(n) keruksillen» (Hevaa VR IV₃ 4072, 8). Repolasta saadussa toisinnossa on *keros*: »Tufi Moarie pöimomaha, otti marja šormillaha, šormildaha huufillaha, huulildaha kielellähä, k(iele)ldähä keroksihize» (Omeliä VR II 328 a, 11). Yleinen kurkkutorven nimitys itäkarjal. murteissa on *kerö*, Suomen puolella esiintyy harvinaisena sanana johdos *kerosin*: »Kerosimmeen tarttu», kurkkuun tarttui. Puo (myös Sot). — Lnr. *kerus* 'svalg, strupe, gap', *keruksinen* dim. Jälk. hakusana on konstruoitu muodon *keruksisihin* perusteella (Topel. ja myös UK), tällaista nominatiivia ei kuitenkaan kansankielessä tavattane.

kielastaa 'valehdella, pettää' (9, 100 — Vuokkin. Lnr. I₁ 362, 76)

Itäkarjal. murteissa on *kielastoa* 'valehdella': Paatene («harv.») Suoj. Suistamo Salmi Säämäj. Tulemaj. Nek-Riip. / »Varrastamatta voibi elää, ga ei kielastamatta» Vitele. Suomalaismurteissa sana on harvinainen tässä merkityksessä, siitä on vain yksi tieto, Sortavalasta: »Elähän kielasta», älä johda harhaan puheillasi. Yleisempiä ovat merkitykset 'kieliä' (Kiih Ilo Kemi) ja 'houkutella' (Lep Pal Hai Tär): »Koettihan se kielastoa minuo yöksi jeämään» Pal. — Lnr. *kielastaa* 'vara munvig, ha tungan på skaft, tippa, lisma; sqvallra; baktala'. / NS mainitsee sanan liittämättä artikkeliin käyttöä rajoittavia huomautuksia.

koltuska 'rengas' (7, 298 — Vuokkin. Lnr. I₄ 1110, 5)

Sanasta on vain kaksi tietoa. »Ennen vanhaan ovat naiset käyttäneet korvissa eräänlaisia renkaita, joita on kutsuttu koltuskoiksi.» Vuokkin. / »Hopea- tai kultarenkaaseen on kiinnitetty simpukoita ja värillisiä lasipalasia. *Koltuska oli korvallevhäššä rengahašta kiini.* Tunkua / Runoissa esiintyy myös taivutukseltaan *sormus*-sanan mukainen *koltus*: »Sormet täyteh sormuksija, korvat täyteh koltuksija»

(Kontokki, Virtaranta VKM s. 110). — Lnr. *koltuska* = *kolttu* 'öronprydnad, örhänge'.⁷ Sanojen originaali on venäjän *kolcó* 'rengas, sormus', kuten jo Lnr. on sanakirjassaan esittänyt, tai samakantainen *kolčisko*. Äänteellinen vastaavuus ei kylläkään ole täydellinen, mutta karjalaiset sanat ovatkin luultavasti eräänlaisia hellittelynimiä.

koropa 'pärevasu, kori' (14, 80 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1583, 40)

Sana ei ole karjalassa astevaihtelun alainen: *koropa* Kiestinki Uhtua Vuokkin. / *koroba* Vitsat. Jyskyj. Rukaj. Suoj. Tverin I. / Aunukselaismurteissa *delegän korobu* on 'työkärryjen laatikko, komi', tietoja: Salmi Säämäj. Vielj. Vitele Nek-Riip. — Suomalaismurteissa sana on harvinainen: *koroppa* tai *k:rek* 'suuri kuormareki, umpilaitainen' Sak Räi / *koroppa* 'kannellinen pärekori' SuoS («salotaloissa», ehkä juuri karjalaistaloissa). — Lnr. *koroppa* 'rundt, urhålkadt tråd, hålk, ask, vacka; kultainen k.' Tämäkin sana on venäläinen laina; originaalin (*korob*) mainitsee jo Lnr. sanakirjassaan.

kuorekokkara 'pyöreä leivonnainen, kakkara' (14, 369 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1684, 115)

Kokkaran sijasta esiintyy kiestinkiläisessä toisinnossa *kakkara*: »Olitko suin sulassa voišsa, koprin kuorekakkaroišsa, anopišsa käyvessäs» (Virtaranta VKM s. 688). Oikea muoto onkin ilmeisesti *kakkara*; leivonnaisen valmistuksesta on tietoja e.m. Virtarannan teoksessa. *Kuore* on karjalainen kerman nimitys, ja näin ollen *kuorekakkara* voisi olla kakkara, jonka valmistukseen on käytetty kermaa (tai kerman sekaista maitoa). Tavallisesti käytettiin maitoa: »Siitä kun sitä kakkararošmieššoa loajittih, se loajittih maitoh, suoloa joukkoh» (Virtaranta s. 204). — Lnr. *kuorekokkara* I. *-kokkare* 'gråddkaka; norspirog I. dylik anrättnig'.

kutri 'hiussuortuva, kihara' (16, 251 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1691, 57)

Murretietoja: *kudri* 'suortuva, kihara' Rukaj. Poraj. / »Vai kudřid nygöi lekku» miesten tapellessa. Suoj. / Tverin I. Säämäj. Vielj. Nek-Riip. / *kudreva* 'kihara; visainen' / Suomen murteissa *kutri* on kansanomainen vain merkityksessä 'puulusikka' (tietoja Peräpohjolasta ja Länsipohjasta). — Lnr. *kutri* 'hårlock'. Sanan originaali on jo Lnr:n esittämä ven. *kudri*. Kirjasuomessa *k.* kuuluu etupäässä runokieleen (NS).

kuuja 'järvilohi, taimen' (11, 87 — Vuokkin. Lnr. I₁ 487, 24)

Sana tavattaneen vain vienalaismurteissa: »Mujehta siikoa kuujoa vetimä nuotalla syksyllä» Uhtua / Pisto. Vuokkin. Kontokki Jyskyj. Rukaj. / Rajan länsi-

⁷ Muoto *kolttu*, joka myös tavataan VK:ssa (11, 168), näyttää olevan Lnr:n sepittämä. Sanakirjaan se on poimittu VK:sta.

puolelta on myös jokunen tieto: »eräs lohilaji» Ruija (Raisinvuono), »lohi joka ei kude» (Vekarasaari) / »Kuuja punänen ja liháva, syksylá, ei s-olè lohi» Länsipohja (Pajala). Sana on ehkä karjalaisten kalastajien välityksellä tullut tunnetuksi Ruijassa saakka. — Lnr. *kuuja* 'insjölox (järvilohi, lihavampi muuta lohta) lägger icke rom, håller sig röd i köttet hela sommarn; kallas lohi då den far nedför strömmen'. NS merkitsee sanan murteelliseksi.

kyly 'sauna, kylpy' (32, 127 — Vuokkin. Lnr. I₂ 1106, 34)

Itäkarjal. murteissa *kyly* on yleinen saunan nimitys, *sauna* on hyvin harvinainen sana. Suomen kansankielelle *kyly* on vieras, tarkoitettiinpa sitten saunaa tai saunassa (kylvyssä) käyntiä. Itäkarjal. murrealueen naapuristossa (esim. Jaak Ilo Eno) sana tunnetaan, mutta sitä ei käytetä. Suistamon puolella *kyly* oli jo kotoinen sana. — Lnr. *kyly* 'bad, badhus, badstu'. Suomen kirjakielessä sana on harvinainen, mutta eräiden kirjailijoiden teoksista sen kuitenkin saattaa tavata (NS art. *kyly*). Kalevalan ohella on sanaa tehnyt tunnetuksi Juhani Ahon lastu »Kotoinen kylyni».

lakkapuu 'orsi' (3, 182 — Vuokkin. Lnr. I₁ 295, 7)

Nykyisille itäkarjal. murteille sana näyttää olevan outo. Inkeroisurteessa se tavataan, samoin eräissä muissa Inkerin murteissa, ehkä inkerikoilta opittuna. Tavallinen merkitys on 'kanojen orsi, yöpuu': *kanad männid lakkapuulle*. Soik / »Kaik (kanat) lentelivät ylös lakkapuulle» InkV / »Kannoil l.», kanojen l. Tyrö / Kosemkinassa (Länsi-Inkeri) *l.* on 'poikkipuu takstuolissa'. Suomen murteille sana on vieras, mutta Liperistä on merkitty muistiin sama kalevalainen säepari: »Yli kynnyksen kysyvi, Lasu (!) lakkapuun takoa» (Lukkarinen VR VII₁ 296). — Lnr. *lakkapuu* 'stödjepelare för takqvisten'. Siinä yhteydessä kuin *l.* runossa esiintyy, se voisi tarkoittaa pirtin ulko-oven päällä olevaa A:n muotoista katosta tai sellaisen poikittaista sidepuuta. / NS *l.* 'eteiskatosta kannattava puu'.

luotanen 'lautanen'

Syötti lohta luutoselta, Luutoselta, luotaselta (14, 373 — Söitkö lohta luotaselta, Luotaselta, luutoselta, Sivulta sian lihoa (Vuokkin. Lnr. I₃ 1684, 117). Castrénin Uhtualta muistiin panemassa runossa ensimmäinen säe kuuluu miltei samoin (VR I₃ 1710), luotanen on siinä selitetty 'tallrick'.

Murretietoja: *luota* 'lautanen, puukuppi, josta syödään; myös porsliiniset *luuvat* ovat käytännössä' Kiestinki / »Yksistä stautsoista syöti kaikki, ei niitä pität eri malloja olla eikä eri luotie» Kontokki / Uhtua Vuokkin. Jyskyj. / *luoda* Repola Rukaj. / *bluoda* Paatene Mäntys. — Lnr. *luota* = *luotanen* 'tallrick, fat'; syödä lohta luotaselta. Sana on ilmeisesti venäl. laina, kuten jo Lnr:sta alkaen on eri yhteyksissä esitetty (viimeksi SKES II). Sen originaali on ven. *blúdo*. Ei liene riittävästi aihetta katsoa muotoa *luotaselta* tilapäiseksi muunnokseksi postpositiosta *luota*, kuten myös on ajateltu (TURUNEN KS s. 162).

lääniä 'vaalia karjaa' (16, 106 — Uhtua Lnr. I₃ 1708, 83)

Sanasta on vain yksi tieto, joten sen kuulumista nykymurteisiin ei voida pitää täysin varmana: *leänie* 'hoitaa elukoita' Uhtua. Kyseessä saattaa siis olla vain runokieleen kuuluva sana. — Lnr. *lääniä*, yhteydessä l. emännän läävä 'städa'.

maamo 'äiti' (31, 6 — Uhtua Lnr. I₁ 234, 5); **maammo** (11, 352 — Vuokkin. Lnr. I₁ 184, 90); **mammo** (15, 344 — Vuokkin. Lnr. I₄ 1123, 7)

Itäkarjal. murteissa on em. muodoista yleisin ensimmäinen. »Sanov moamo pojallah» Oulanka / »Kuuloo häneltä toatto moamo» Vuokkin. / »Moamon vittša villañi» sp. Kontokki / »Miitus muamo, moine-i tytär» sp. Salmi / »Minun maamo on kuollut» Vitele. Myös Tverin karjalaisilla on *muamo*. Edellisen rinnalla esiintyy *moammo* kahdella paikkakunnalla (Uhtua Rukaj.). Muodosta *mammo* ei ole yhtään tietoa, joten sitä voi epäillä painovirheeksi (UK:ssa onkin vastaavassa kohdassa *maammo*). — Suomen murteissa *maamo* ~ *moamo* on harvinainen, pääasiassa sanaa ovat käyttäneet ortodoksit. Sen käytöstä puhekielessä on tietoja seuraavasti: MetP Rautu Imp KorS Ilo Kiih (sp:ssa »Välleen on ajettu hyvä hevoñen, välleen om männyt muamon mua», ei muuten) Uta (harv.) InkV (Saarkylä, ortod.); Paltamossa on Moamo ollut lehmän nimenä. — Lnr. *maammo* (prov.) 'moder', *mammo* = mamma; Lisäv. *maamo* (Ol.) = *maammo*. NS tuntee rinnakkaismuodot *maammo* ja *maamo* mainiten edellisen tavallisemmaksi. Sanan kohdalla oleva merkintä osoittaa, että se esiintyy varsinkin kansanrunoudessa.⁸

miestyttää 'suostuttaa' (5, 291 — Kontokki Lnr. I₁ 30, 134)

Sana tavataan myös VK:n lopussa olevissa toisoinnoissa: Ei saa neittä miessytyksi, Impeä lepytetyksi (II s. 247); Ei neiti lunastetuksi, hivus pitkä miessutuksi (s. 248). — Nykymurteissa *m.* on harvinainen. »Miessyttefi, miessyttefi, da sai omahes puoleh» Suoj. / *miestyö* 'tottua ihmisiin' Suoj. / »Käskyläine miestui (= tottui) jo taloih» Säämäj. — Lnr. *miestyttää* 'göra bevågen åt en man': yöt neittä miestyttävi. NS tuntee vain kantasanana *miestyä*.

muolas 'kaunis, mukkea' (31, 80 — Uhtua Lnr. I₁ 234, 91)

Saman runon toisinnossa jälkimmäinen säe esiintyy asussa Tulet muita vuolahampi (Uhtua VR I₁ 233, 61), näin se kuuluu myös UK:ssa (4, 122). — Ainoa tieto nykymurteista on Säämäj:ltä (E. V. Ahtian): *muolaz* 'miellyttävä, soma', esim. *m. briha, m. neidine*. Suomesta on Valter Juvelius merkinnyt Muolaan murteesta adj:n *muolas* 'kaunis', mutta tiedonantoa on pidettävä epävarmana, koska J. on sanan vain »kerran kuullut». — Lnr. *muolas* (Rk.) 'vacker, behaglig', esim:nä sanan käytöstä Kalevalan säkeet.

⁸ Tämän ryhmän sanoja on R. E. NIRVI käsitellyt yksityiskohtaisemmin teoksessaan »Synonyymitutkimuksia sukulaisnimistön alalta» (s. 120 ja seur.). Niiden originaali on ilmeisesti ven. *mama*, kuten Nirvi on esittänyt.

mutso 'nuorikko' (16, 145 — Ilom. Lnr. VII₂ 2992, 48)

Itäkarjal. murrealueen eteläosasta (KarE ja Aunus) runsaasti tietoja. »Miula oli mučoi nuori» Repola / »Kenembo mušoi tua on?» Salmi / Mušoi e-ole gu kandleh seinäl pidiä» Nek-Riip. — Suomen murteissa sanan levinneisyys on katkelmallinen: Ilo Pol Lip Imp; joskus leikkipuheessa: Pari ValJ. — Gan. *mutsoi* (Olonice) 'brud, hustru' (Morsian, mutzoi) / Lnr. ja NS mainitsevat ensimmäisenä merkityksen 'nuori vaimo'. NS:n mukaan *mutso* kuuluu pääasiassa kansanrunouden sanoihin, mutta kaunokirjallisuudessakin sitä on jonkin verran käytetty. (NS:ssa esim. S. Ivalolta).⁹

oljeta (oik. *olota*) 'poistua, etäännyä'

Kunne läksit Väinämöinen, Olkesit suvannon sulho (11, 83) — (ehkä) Kunne läksit Väin[ämöinen], Olkosit suvan on (!) sulha» (Kontokki Lnr. I₁ 30, 149) (Vrt. Kaukonen I s. 360) — Itäkarjal. murteissa *olota* ~ *ollota* on melko yleinen sana. Tietoja: (*olota*) Kiestinki PistoJ. Uhtua Tunkua Rukaj. Repola; (*ollota*) Rukaj. Repola Suoj. Suistamo Salmi SäämäJ. Nek-Riip. »Ei valehella pitäkše (= kauaksi) olkuo» Kiestinki / »Veneh olgoi rannas» Salmi. — Muodot *olkoan* (:*olkosin*) ja *olkean* (:*olkessin*) tai näihin palautuvat ovat vieraita suomen murteille. Niiden asemesta on *oljeta* (:*olkenen*), joka on melko yleinen Ruotsin vallan aikaisessa kirjasuomessa, mutta nykykielessä vanhentuneeksi katsottava (NS). Sanasta on leksi-koissamme runsaasti tietoja Gan:sta alkaen. Muodossa *olkesit* ilmenevä *e* perustuu vanhaan kirjakieleen tai mahdollisesti Lnr:n kotimurteeseen; vrt. *olkeentua* 'ilmestyä jhk paikkaan ja jäädä siihen asumaan' (Varsinais-Suomi, läntinen Uusimaa).

olovahko (< *olevahko*) 'kookas, mittava, runsas' (24, 118 — Suomussalmi? Lnr. XII₂ 6069, 18)

Aunukselaimurteissa *olevahko*, muualla *olovahko*. »Ligaa on dorogoil olevahko-zeh» Vitele / »Olevahkom palkan andoi» SäämäJ. / *olovahko regi*. Suoj. — Suomen puolella sanaa käytetään paikoin Pohjois-Karjalassa. »Sattu tuo kalakukko tulemaan nyt vähän olovahkon suuri» PieJ. Sanakirjatiedoista päätellen *o.* lienee aikaisemmin ollut levinneisyydeltään laaja-alaisempi. — Gan. *olevahko* 'beswärlig för mycket; molestum' on olevahko työtä, i. e. paljo ja raskasta työtä — Bothn. Kyllä hän on olevahko takka, det är för dryg börda. Renvallin mukaan sanan aluetta olivat Joensuun Karjala ja Oulun seutu (Carl. & Ul.). Lnr:illa on eri hakusanoina, kuitenkin vastavuoroisin viittauksin, *olevahko* ja *olovahko*, NS:ssa on vain hakusana *olova*.

ounaus 'oveisuus, tarkkuus' (7, 284 — Vuokkin. Lnr. I₄ 1096, 28)

Murretietoja: *ounahuš* 'viisaus, viekkaus' Kiestinki / *ounahus* id. Suoj. Salmi SäämäJ. / »Ounahual (= ounaudella) eläw» Nek-Riip. — Adj. *ounas* on itäkarjal.

⁹ R. E. NIRVI on käsitellyt sanaa seikkaperäisesti teoksessaan »Synonyymitutkimuksia» (s. 48–49 ja 54–57).

murteissa yleinen, merkitys on 'viisas, viekas'. Samasta adj:sta on myös Suomen puolelta pari tietoa: »On se liijan ounas (= viisas, tarkka) tuo poika, ei se ou pitkäikänen» Ilo / »Ounaaks (= ihmeeksi, kummaksi) mulles se kävi» Eno. Johdoksesta *ounaus* ei ole tietoja. — Lnr. *ounaus* 'slughet, svek, list'; en ottaisi ounahuulla. NS mainitsee vain adj:n *ounas*.

patvaska 'häämenojen ohjaaja' (17, 233 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1684, 52) (Kartta 1)

Murretietoja: *patvaška* Kiestinki Uhtua Vuokkin. / »Kaikitš'i on eäneššä kum patvaška» sp. Kontokki / *padvaška* 'sulhasväen johdattaja häissä' Rukaj. / Mäntyselässä, joka on Seesjärven eteläpuolella, on häämenojen ohjaaja *klietnikkä* (< ven.). — Suomen puolelta on *p*:sta vain yksi tieto, Kuusamosta, jossa sana voi olla karjalaisperäinen: *p*. 'sulhasen puhemies, matkakumppani' (V. Kortesalmi 1960). — Lnr. *patvaska* l. *patvasko* 'brudanförare som under bröllopet bevarar brudparet för alla illvilligas stämplingar; talman'. NS:n mukaan *p*. on 'Vienan-Karjalassa häämenojen ohjaaja, puhemies, tietäjä, joka varjelee pahoilta voimilta'; hakusanan jäljessä oleva merkintä osoittaa, että sanaa käytetään kansatieteellisenä terminä. Sana on ilmeisesti venäl. laina, joskaan sen originaali ei ole aivan selvä (SKES III).

perinä 'höyhenpatja' (20, 137 — Vuokkin. Lnr. I₁ 527, 410) (Kartta 2)

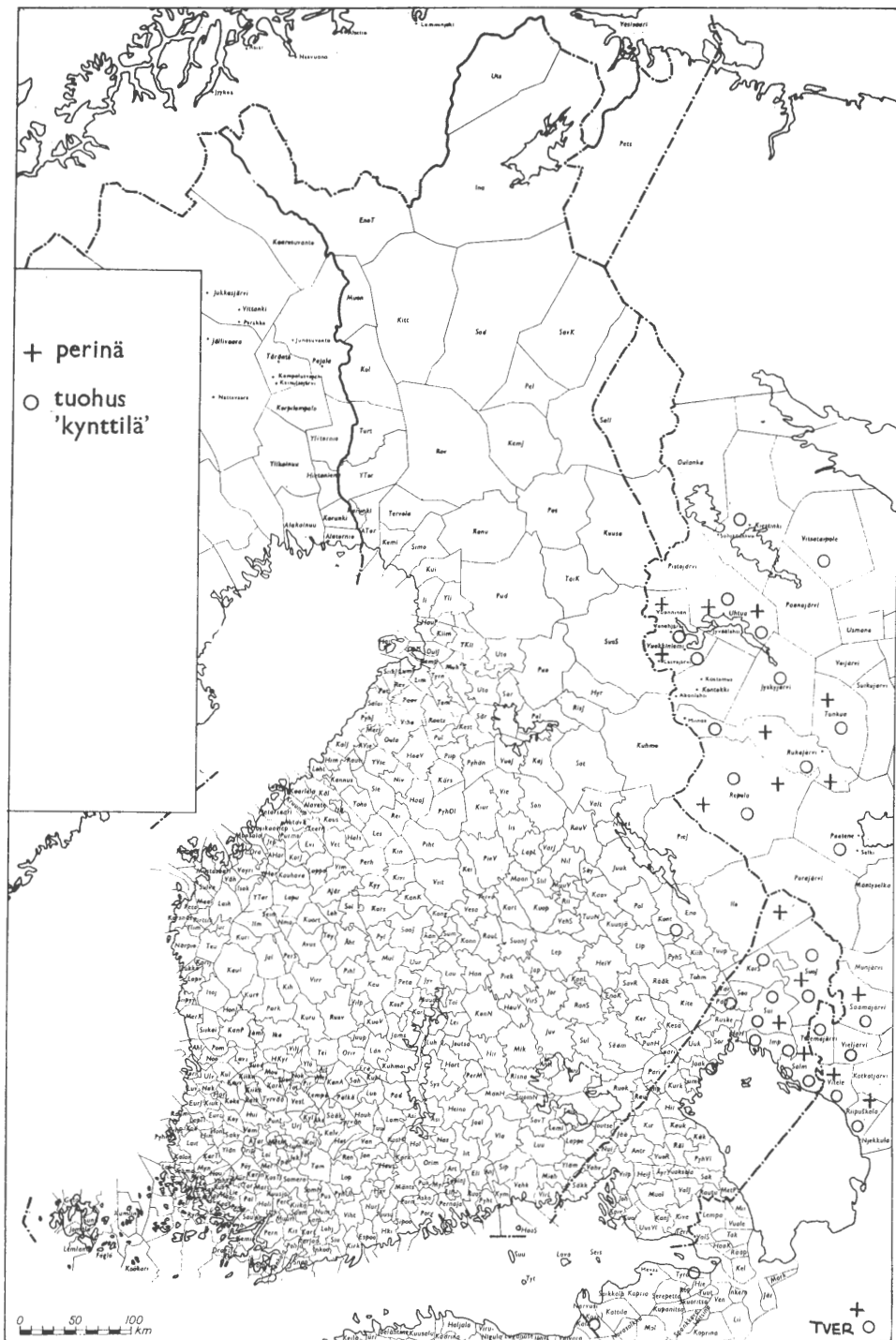
Murretietoja: »On erähäl perinät, äijäl (= useilla) ei-ole» Säämäj. / »Tuo gostal (= vieraalle) perinät» Vitele. — Lnr. *perinä* 'fjäderbolster'. Sanan venäl. originaalissa (*perina*) on vain yksi *n*, joten VK:n muotoa *perinnöllä* on pidettävä turmeltuneena. NS:ssa *perinä* mainitaan toisaalta kansanomaisena, toisaalta kansanrunojen kieleen kuuluvana sanana.

poikeltaa 'poiketa, pistäytyä' (15, 80)

Sana esiintyy niissä häärunoissa, jotka on julkaistu teoksessa »Elias Lönnrotin matkat»; I osassa s:lla 185 on säkeet »Etpä kuuksi lähtenytkä, puoleksi poikeltanutka». Sama säe sisältyy myös »Naimakansan virsiin» (Kaukonen I s. 455). — Murretietoja: »Dai siitä juamalda tropalla (= polulle) poikellut» Korpis. / Suoj. / »Sit tänne poikeldih (= kääntyi) nenga» niemi. Salmi / *poikeltaija*: (1. pers.) *poikeltaitšen* Impil. — Lnr. *poikeltaa* 'vika af lätt och hastigt, springa l. löpa jemnt och ständigt, lunka; dröja borta'; *p*. tyttöjen luona. Esimerkki ei ole Kalevalasta kuten useissa edellisissä tapauksissa, vaan on sepitetty tai perustuu kansankieleen. Nykymurteis-tamme sana kuitenkin näyttää puuttuvan.

putkailla 'heitellä, paiskia' (17, 521 — Vuokkin. Lnr. I₂ 759, 113)

Johdoksesta on vain yksi tieto, K. F. Karjalaisen Uhtualta (*putkoalla*), eikä siihenkään liity mitään selitystä. Kantasana lienee jonkin verran yleisempi: *putkata* 'heit-tää johonkin, työntää kovasti' Vuokkin. / »Putkai pölkýv vedeh», heitti ilman loisketta. Säämäj. / »Sovat (= vaatteet) putkai vedeh» Suoj. — Lnr. *putkata* 'framdrifva l. röra med kraft och skyndsamhet, framstöta, framskjuta'.



Kartta 2

puujailla 'liikuttaa raskasta esinettä' (23, 54 — Vuokkin. Lnr. I₁ 96, 158)

Sama sana esiintyy myös toisessa kohdassa (18, 207), joka niin ikään on merkitty muistiin Vuokkiniemessä, joskin eri kylässä. — Kansankielessä sana on harvinainen: *puujata* 'nostaa jotakin raskasta' Uhtua / *puujoalla* Uhtua / *puujautuo* 'kulkea vaivalloisesti' »Noušša puujauhuin vuaruua ylähäksi» Vuokkin. / Rukaj. — Lnr. *puujata* 'stöka, vara bestyrsam'; *puujaella* l. *puujailla* 'bestyra fortfarande, sträfva, släpa'; p. purtta maalle; p. polvin maassa. Esimerkit perustuvat Kalevalaan.

pyyhkiä 'lakaista' (2, 73 — Vuokkin. Lnr. I₁ 54, 64)

Sanalla *pyyhkiä* on mainitussa kohdassa ilmeisesti merkitys 'lakaista' kuten itäkarjal. murteissa yleensä. »Talvella lunta pirskutettih perfin lattialla da vassalla pyyhittih» Korpis. / »Laffiem pyhki» Säämäj. (Sana on aunukselaimurteissa lyhytvokaalinen.) Vastaa käytettäessä lakaiseminen onkin tavallaan pyyhkimistä. Suommessakin voidaan seinän ja katon ripsumista sanoa pyyhkimiseksi, mutta lattian puhdistaminen roskista on kuitenkin lakaisemista. — Sanakirjoistamme tämä merkitys näyttää puuttuvan.

rätsinä 'naisen paita' (15, 246 — Uhtua Lnr. I₃ 1708, 221)

Sana on yleinen itäkarjal. murteissa. »Rättšinässä oli pität hiemat» Kontokki / »Rättšinäs oli ylizet palttinas da emustu puofpiikoidu libo piikoidu da ombelus väfil» Suistamo. — Suomen murteisiin sana ei varsinaisesti kuulu. Ilomantsin ja Impilahden suomalaismurteissa se on kyllä tuttu, mutta ei kotoinen. Edellisistä poikkeavat merkitykseltään Pälkjärven murteen *rätsinä* 'liinakangas' ja Juuan *rätsi* 'ohut kangas': »Tuo palttina on semmošta rätsii jotta sei keštäm mittääk». — Lnr. *rätsi* 'skjorta, lintyg, särk'; *rätsinä* = rätsi / NS *rätsinä* kansat. 'pitkähihainen, ushelmasta kirjottu, kaksijatkoinen naisen paita', Itäkarjalaisen naisen r.

saajannainen 'sulhasen naispuolinen seuralainen häämenoissa' (16, 259 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1684, 79) (Kartta 1)

Murretietoja: *šujannaini* »sulhasen seurassa oleva nainen (vastaa morsiamen kaaso). S:nä on tavallisesti sulhasen sisar, mutta jos semmoista ei ole, veljen vaimo tm. läheinen sukulainen.» Vuokkin. / Kiestinki / *suajannaini*, »sulhasen kanssa morsiamen kotiin lähtevä nainen: sulhasen sisko, serkku tm.» Korpis. / Suistamo Salmi / »Suajanaisil pit andoa viiskymment piäsijoa», paljon vaatteita. Suoj. S. on siis sulhasen seuralainen, morsiamen seuralainen on nimeltään *kaaso*. *Saaja* tarkoittaa tässä sulhasta. — Lnr. *saajanainen* 'brudsäta, brudens uppapperska, tjenarinna l. bispringerska vid bröllop'. Selitys ei vastaa täsmällisesti sanan nykyistä merkitystä. / NS:ssa esitetään *saaja(n)nainen* kansatieteellisenä terminä; selitys on sama kuin Lnr:lla eli 'läksiäisissä ja häissä morsiamen hoivana oleva nainen'.

saapka 'lakki' (16, 287 — Uhtua Lnr. I₃ 1708, 177)

Sana on yleinen itäkarjalaismurteissa. »Mie tuon siula soapkan» Usmana / »Šuapkatta päin astui mužikku» Salmi / »Pane šaapku pääh» Vitele / »Šuapka piäs», karvalakki. Impil. Suomen murteille sana on outo. — Lnr. *saapka* 'mössa'; sana on venäl. laina, kuten ja Lnr:n tekemästä yhdistelmästä (*šápká*) ilmenee. Samaa alkuperää on suomen murteiden *saapukka*.

sahmattainen 'säämiskäinen?' (11, 244 — Vuokkin. Lnr. I₁ 480, 82)

Runotoisinnoissa esiintyy edellisen ohella ainakin *samsattainen*, *sampsattainen* ja *safjattainen*. Sanat ovat venäl. alkuperää, mutta on vaikea sanoa, onko niillä eri originaali, vai ovatko ne saman lähtömuodon kansankielisiä muunnoksia. MARTTI HAAVIO kirjoittaa: »Aunukselaisissa häärunoissa mainitaan usein *vävyn soapka sampsattaine* tai *samsattaine* (SKVR II, 483, 484). Tämä adjektiivi on johdos venäjän sanasta *zamša* 'sämisches Leder'.»¹⁰ Selitys on varmaan oikea. Mutta *sahmattainen* ja *saffjattainen* sopivat äänteellisesti huonosti samaan yhteyteen. Mahdollisesti edellisen originaali on ven. *šahmatnyi* 'ruudullinen', jälkimmäisen ven. *saffannyi* 'sahviaaninen'. Morfologiselta kannalta on kuitenkin todettava, että *ttainen*-loppuiset adj:t ovat merkitykseltään distributiivisia (*ajoitainen*, *osittainen*, *summittainen* jne.)¹¹, joten *samsattainen* ja *saffjattainen* eivät itse asiassa voi sisältää johdinta *-ttainen*. Kyseessä voisi olla ns. metanalyysi: muodossa *sahmattainen* on loppuosa käsitetty johtimeksi ja liitetty muihin samassa asemassa esiintyviin sanoihin. — Lnr. *sahmattainen* 'af sammet'.

salma 'ulkonurkka, salvain' (9, 37 — Kontokki Lnr. I₁ 520, 78)

Sanan *-o*-loppuinen rinnakkaismuoto *salmo* on yleinen pohjoisissa ja eteläisissä karjalaismurteissa, mutta puuttuu aunuksesta (jossa *salbamo*). »Pitiät koissana (= kodissanne) lujat šalmot» Vuokkin. / Pirtti on niin ränsistynyt, että »linduzet salmoloista läbi lendäy» Poraj. / *pertin salmo* Suoj. — Suomalaismurteista on vain yksi tieto: *sal^omo* 'salvoin l. rakenteella oleva huone' Pol. Luultavasti *salmo* < *salpamo* tai *salvamo*; sanan supistuminen kaksitavuiseksi johtuu haplogogiasta. — Lnr. *salmo* = *salma* 'hörn (under timring), timmerknot, fogning'.

satronainen 'aamuinen, aamullinen' (31, 245 — Vuokkin. Lnr. I₁ 249, 12)

Adj:sta ei ole tietoja, mutta sen kantasana on itäkarjal. murteissa yleinen. Äänteellinen edustus on epäyhtenäinen: *soatrokka*, *sautrokka*, *zautrokka*, *zauhtrokka*, *zauttrekku*. Nimitystä käytetään ensimmäisestä aamuateriasta, suuruspalasta, joka syödään klo 5:n ja 7:n välillä. »Sitä (rehennysrieskaa) loajittih ta paiššettih jotta sen huomenestšäijyn keralla, niinkun šautrokaksi, lämpimänä syyvä» Kontokki (Virtaranta VKM s. 211). — Lnr. *satronainen* 'hörande till morgonstunden' (R. *zäutrennyi*). Karj. *sautrokka* on ilmeinen venäl. laina < *zävtrak* 'aamiainen, suurus, murkina', adj:n *satronainen* kantana voisi olla ven. *závtra* 'huomenna', jolloin *-nainen* olisi joko itsenäinen tai mahdollisesti adj:sta *murkinainen* lohkaistu suffiksi.

¹⁰ Kuolematonten lehdot s. 137.

¹¹ HAKULINEN SKRK² s. 168.

sintsi 'eteinen, porstua' (16, 89 — Uhtua Lnr. I₃ 1708, 67)

Sana esiintyy VK:ssa muuallakin: 6, 159 ja 15, 366. Karjalaismurteissa *s.* on yleinen: *šintšši* Kiestinki Pistoja. Uhtua Vuokkin. Kontokki / etelämpänä *šintššo*, *šintššo*, *šintšoi*. — Kainuun suomalaismurteessa sanalla on merkitys 'kamari': »Käyppäs hakemassa se voihulikka sieltä sintsin pöyvän alta.» Pal / RisJ. — Lnr. *sintsi* 'förstuga, farstuga (porstupa)' (R. *sěncy*). Lnr:n rinnastuksen ovat myöhemmätkin tutkijat hyväksyneet. / NS mainitsee *s:n* vain kansatiet. terminä.

stola 'pöytä' (14, 153 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1577, 63)

Tavallinen pöydän nimitys karjalassa on *stola*, sen synonyymi *pöytä* ei ole kansanomainen. »Pane ruttoh ruokua stolalla» Vuokkin. / »Seisoo tsoari stolalla» Novgor. lääni. — Lnr. *stola* (Rk.) 'bord' (R. *stol*). Tämäkin sana on kiistaton venäl. laina.

suimastaa 'syöksyä, suistua' (17, 209 — Uhtua Lnr. I₂ 830, 55)

Murretietoja: »Šuimaštih (= syöksyi) ovešta pihalla», »Kontie pešäštäh šuimašti kušša va (= heti kun) ensi kerran ampuma» Vuokkin. / *šuiმაštoa* 'suistua, kompastua' Uhtua / Kiestinki. — Lnr. *suimastaa*, refl. *suimastaita* = *suimistaa* 'vilja ätä', *suimistaita* 'göra sig färdig till att äta'. Selitys ei vastaa sitä merkitystä, joka sanalla on kansankielessä.

sulkkuinen 'silkkinen' (14, 56 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1577, 22)

Tavallinen silkin nimitys karjalassa on *sulkku* ~ *šulkku*. »Neiččyöt ollah kullašša ta šulkušša» Uhtua / »K-ed malta (= osaa) šulkul ommella, ga ombele rogozal» Salmi / *sulkku* Soik. Tästä johdettu adj. on myös kansanomainen, joskin siitä on vähemmän tietoja. »Kuvottih, kesrättih, luajittih sulkkuni nuotta» Kontokki / »Sil tytöl ofi šulkkune paikku (= liina) piäs» Salmi. — Suomen kielen alueelta on murretietoja pääasiassa Karjalasta ja Inkeristä. »Se käyvyvyy silkis ja sulkus net oikie hetajua» Rautu / UusVI Sak Räi Kitee Ilo Eno (sanalipussa merkintä »harv., leik. puh.») / »Silkkiä oli silkkikangas, kun taas se rihma, mistä se oli kudottu, oli sulkkua.» Ven / »Sulkuul (= silkkilangalla) ommeltii silkkistä vuatetta» Tuut. Omituista on, että sana tavataan myös keskisuomalaisessa Konginkankaan murteessa: *sulukkulanka* 'silkkilanka', »ennen hienoiimpiin ompeluksiin käytetty» (Helmi Helminen). Olisiko sana kuulunut aikaisemmin laajemmaltikin savolaismurteisiin mutta syrjäytynyt sitten *silkin* tieltä? — Gan. *sulkku*, sulkut 'hjenot, hyvät, lujat pellavat; finaste lijn; linum molle, byssus' — on kuin sulkut, fina som bästa borst-lijn; paidan sulkusta sovitteleisin, jag skulle foga ihoop, sömma en skiorta af finaste lärft / Lnr. *sulkku* 'siden, sidenduk' (R. *šolk*). NS:n mukaan *sulkku* ja *sulkkuinen* kuuluvat kansanrunouden sanavaroihin.

summa 'tiivis, tiukka' (3, 213 — Vuokkin. Lnr. I₁ 54, 121)

Murretietoja: »Vakka on summa» Tunkua / *s. korvo* Suistamo / »Kumbazed on summad rugehed», ne helposti lakoutuvat. Tulemaj. / Selvästi yleisempiä ovat

kuitenkin sellaiset muodot, joiden vahvassa asteessa on *mp* (*mb*): *sumpa olikko*, oljikko. PistoJ. / *sumba vuate* Suistamo / *sumbu mettsy* SäämäJ. — Suomen Karjalan murteissa sana myös tavataan. »Sarka on lämmin vuate ku se on niin summa» Imp / PälJ KorS / *summoo nahkoo* Kiih / Ilo Eno Kont Pol PieJ Nmes. — Lnr. *summa* = *sumea* 'töcknig, dimmig, mulen, dunkel' (yms.); s. Sariola; sulkea s. veri, stämma det hemska (mörka) blodet. Äänteellinen yhtäläisyys sanojen *summa* ja *sumea* välillä on nähtävästi aiheuttanut sen, että ne on katsottu toistensa synonyymeiksi. NS merkitsee sanan harvinaiseksi kirjakielessä.

sutsuna (oik. *sussuna*) 'lyhyt naisten päällystakki' (15, 245 — Uhtua Lnr. I₃ 1708, 220)

Suomen murteista on vain kaksi tietoa: *sussuna* 'liivihame' Pol (F. Kärki v. 1906, mp:ssa sana on merkitty harvinaiseksi) / *sussune* 'naisten lyhyt sarkatakki' Imp (M. Tiensuu v. 1936). Karjalassa sana on jonkin verran yleisempi: *šuššuna* 'huonokuntoinen vaate', »Olem mie tämmösie šuššunahelmoja nähnyh» Uhtua / *šuššine* 'lyhyt naistentakki, vyötäisiin asti' SäämäJ. / *šuššu* 'väljä naisten päällysnuttu, pumpulilla topattu' Nek-Riip. / Suistamolla on käytetty lapsista vähättelevää nimitystä *šuššoikauhtana*. — Lnr. *sussuna* (Rk.) 'kjortel med lifstykke, klädning', *sutsuna* = ed.

Sussuna on venäl. laina, kuten IGOR VAHROS on osoittanut sanaa ja sen tarkoitamaa vaatepartta käsittelevässä tutkimuksessaan (Vir. 1962, s. 320—). Sen originaali on venäjän (Kijanen) *šušún* = *šugái* 'eräänl. jakku, röjy; lämpöiset liivit; eräänl. hame, sarafaani'.

talus 'pohjallinen' (10, 30 — Vuokkin. Topel. Vanh. run. I s. 28)

Murretietoja: »Tuo olgie da pane talukset kengihis» Rukaj. / »Heineä pani talukseks» Suoj. / »Kel on vain välfembät kengät, pietäh talustu» Salmi / Vitele. T. voi olla myös sarasta leikattu. — Lnr. *talus* 'tossa, socka, sko (tallus); takoi rautaiset talukset'.

toivoa 'luulla, arvella, uskoa' (15, 75 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1619, 26)

Otsikossa mainittu merkitys on yleinen itäkarjal. murteissa, suomesta se puuttuu. »(Miehet) toivotah jotta kylmää rukehen, kun šelviy (= taivas selkiää) yötä vaššen» PistoJ. / »Minä toivoin et tule» Salmi / »Kekse häi minuu toivoi?» Nek-Riip. — Jusl. *toivon*, *-oa* 'spero; hoppas, förmodar'.

tuhku 'haju, tuoksu' (7, 184 — Vuokkin. Lnr. I₄ 1095, 17)

Muunlaisesta käytöstä on vain yksi muistiinpano: »Dubakan tuhku täs tundu» Suoj. — Lnr. *tuhku* 'nosning; lukt; duggregn, susning, vindpust'. Sekä *tuhku* että sen rinnakkaismuodot *tuuhku* ja *tuuhu* ovat venäl. lainoja. Näiden originaali *duch* on mainittu jo Lnr:n sanakirjassa.

tuohus 'kynttilä' (14, 166 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1577, 76) (Kartta 2)

Yleinen kynttilän nimitys itäkarjal. murteissa. »Illa (Ilja) on tuohukšev virittän jumaloijen eteh» Kiestinki / »Täs panemma nyt pyhällä Miikkulalla tuohuksen» Korpis. / »Rukoilija syyttää tuohuksen pyhäinkuvan eteen; se symbolisoi rukouksen lämpöä ja puhtautta.» Suoj. / »Hammastu ku kel kivistäy sit pannah tuohus hammazjumalal» Salmi / inkeroismurre *kolois pällä tōhuz* jumalankuvan edessä. — Suomen puolelta ja Inkeristä sanasta on tietoja alueelta, jossa on vanhastaan asunut ortodokseja. »Venalaisil tuohukset pallaat ain kirkos. Tuohus on hoikemp kun kyntteli, tuohus on keltane.» InkV. Edellisistä poikkeava tieto on Kaavista: *tuohus* 'puuvarressa oleva tuohikäpry, jolla kaskea sytytellään'. — Lnr. *tuohus* 'näfverbloss, bloss; lampa, ljus; ljustring'; vahatuohus 'vaxljus', rasvatuohus 'talgljus' / NS *tuohus* 1. 'tuohi- tai päresoihtu'; 2. 'kreikkalaiskatolisessa kirkossa käytetty vahakynttilä'.

uve 'orihevonen' (32, 27 — Vuokkin. Lnr. I₁ 689, 12)

Sana esiintyy toisessakin yhteydessä mutta turmeltuneessa muodossa: Hyvin soitti hauin hammas — — ulvosi upean jouhet, Ratsun jouhet raikkahuvat (22, 219 — Vuokkin. Lnr. I₁ 640, 21). Nominat. *uve* on kansanomainen vain itäkarjal. murrealueella, ilmaus »olla upeillaan» on jonkin verran laaja-alaisempi. Se on ollut tuttu seuraavissa suomalaisen kielialueen pitäjissä: Imp Sor Jaak Kurk Pari Kesä Uuk, siis Laatokan Karjalassa. Sana on vanha vepsäläis-karjalainen oriin nimitys.¹² — Lnr. *uve* 2 'hingst, tjur, gumse', viedä tamma upehille, föra stoet till hingst / NS *uve* kansanr. 'ori' ulvosi upehen jouhet, jouhet ratsun raikkahuivat Kal. UK:ssa sana on jo oikeassa asussa.

vajo 'katettu ulkorappu' (16, 120 — Vuokkin. Lnr. I₃ 1684, 23)

Murretietoja: *vajo* 'pirtin portaat' »Sie vajoloilla vuota milma» Vitsat. / Kiestinki Pisto. Uhtua Vuokkin. / *vajat* id. Tunkua Ilom. / *vajašet* id. »Siinä oli portahaiset semmošet matalaiset vajasšet» Vuokkin. / Kontokki / Suomen murteista *vajo* puuttuu eikä *vaja*-sanaakaan käytetä samassa merkityksessä kuin karjalassa. — Lnr. *vaja II* 'ofullständigt hus, skjul, lider, öfverbyggd trappa'; aitan v. 'visthustrappa', portin v. 'porthvalf, -skjul, -ingång'; puu-, rekivaja 'ved-, slädlider'; pihalle vajoa (vajaa) myöten, utför trappan.

vakettaa 'valittaa' (18, 337 — Uhtua Lnr. I₂ 828, 222)

Kaukosen mukaan (II s. 164) Lnr. olisi muodostanut Kalevalan säkeen mainitun kohdan perusteella, jossa esiintyy »vaivaset vaketti». Sama sana tavataan eräässä toisessakin Lnr:n muistiinpanossa: »Niin on kuin sano emoni, Oma vanhempi vaketti» (Kontokki VR I₂ 749, 31). Tämä on tehty v. 1837. Sanan merkitys tuntuisi tässä olevan 'teroittaa mieleen, muistuttaa'. — Kansankielessä sana on harvinainen,

¹² Tästä sanasta on yksityiskohtaisempi esitys kirjassani Kotieläinten nimitykset I (s. 45 ja seur.).

siitä on tietoja vain yhdeltä paikkakunnalta, Suojärveltä: »Keyhyttä vakettoa»; »Elä vaketa, tirpa (= kärsi), eihäi ne, tše vaketus hoivenna» (E. V. Ahtia). Uhtuan murteesta on merkitty *vakittoa* 'varoittaen muistuttaa, hokea'. — Lnr. *vakettaa* 'klaga, veklaga', esim.-lauseena Kal:n säkeet »itse itki Lemminkäinen, itse vai-vainen vaketti».

vanua 'solvata' (1, 172 — Vuokkin. Lnr. I₄ 836, 113)

Murretietoja: *vanuo* 'solvata' Kiestinki Uhtua Vuokkin. / *vanuttu rutška*, solvattu kädensija. Rukaj. — Suomen nykymurteissa *vanua* -sanalla ei ole merkitystä 'solvata'. Mielenkiintoista on todeta, että Gananderin sanakirja tuntee myös tämän karjalaisen merkityksen, onpa sanan saantipaikkakin poikkeuksellisesti mainittu: *wanua II* 'swarfwa' Paldamo. Vähän alempana on lisäksi esimerkki Ruho nuolien wanuja, Run. *pijle görare*.

vet 'kas, näes; -han, -hän' (23, 197 — Lähde tuntematon)

Sana on Itä-Karjalan ja Inkerin murteissa melko yleinen. »Enneiv vet ov vanha rahvas loafin tuohesta katot» Vuokkin. / »Muurnin (= nurin) panit vet paijan» Paatene / »Ei vet tämä siun vikateh ole» Suoj. / »Miä vet lähetin» Soik. Inkerin suomalaismurteisiin sana on ehkä omaksuttu inkerikoilta. »A Vennääm maas vet ja (= myös) kasvo sellasii kopehii (= kauniita) kukkasii» Tyrö / »Isät vet poikii ain tahtovat paremmast» InkV. — Lnr. *vet* 'utmärkande bekräftelse, bejakande: säkert, visst, väl, i sanning' vene meillä vet on, vaan on pieni, båt hafva vi väl, men o. s. v. (Sanan käyttöä on valaistu useilla esimerkeillä.) Sana on venäl. laina: *ved* '-han, -hän', esim. *ved eto pravda*, onhan tämä totta.

vyölappa 'vyösolki; vyölyöte' (26, 417)

Kaukonen viittaa tästä kohdasta säkeisiin: Juoks[i] polv[esta] veteh, Vyö lapust[a] laineh (Vuokkin. Lnr. I₄ 280, 13). Kalevala on kuitenkin sanallisesti lähempänä Topeliuksen julkaisussa esiintyviä säkeitä: »Juoksi polvesta merehen, Vyö-lapasta laineheseen, Sukka-rihmasta sulahan» (Suomussalmi, Vanh. run. IV s. 9). Sama sana esiintyy VK:ssa myös II osan s:lla 131 (25, 36).

Kansankielessä on yhdyssana harvinainen, vyösoljesta kuten muistakin soljista käytetään tavallisesti nimitystä *lappa*. »Remeniil lappa oli se mihi toini peä pujo-tetah» Vuokkin. / »Lappu (genet. lapan) remeniis irdavui» Vitele / *lappä piedä vël* Soik. — Suomalaismurteissa sana on levinneisyydeltään kaakkoinen. »Ei tuol lapal tie mittiä, siint on palin pois» Rautu / Sak PyhVI Vuo-Mii Tyrö Tuut Imp Ilo. — Lnr. *lappa* 'plåt, sölja, skifva, tunn järnplåt'; vyölappa 'sölja i bältet'; *vyölappa* = = lapavyö 'bälte med gjutna messingsöljor'; juoksi vyölapasta lainehesen.¹³ / NS *lappa* kansat. 'solki, helake'.

¹³ *Vyölappa* ja *lapavyö* eivät ole identtisiä, sillä jälkimmäinen on erään hevosvaljaisiin kuuluvan vyön murteellinen nimitys. Erikseen on *lappavyö*, jonka myös NS tuntee kansatiet. terminä: 'lapoilla varustettu vyö, solki-, helavyö'.

Karjalaiset sanat sisältyvät paria poikkeusta lukuunottamatta säkeisiin, jotka kuuluvat itäkarjal. murrealueelta muistiinpantuihin runoihin. Pääasialliset saanti-paikat ovat alueen pohjoisosassa sijaitsevat Vuokkiniemi, Uhtua ja Kontokki. Useimmat säkeet on Lönnrot itse tallentanut runonlaulajilta, pieni määrä on peräisin Sakari Topelius vanhemman julkaisemista runoista. Ottaen huomioon runojen saantipaikan ei ole ihme, että niissä esiintyy paikalliseen murteeseen kuuluvaa sanastoa; pikemminkin ihmetyttää, että selvästi itäkarjalaisen aineksen osuus on verraten vähäinen. Tämä selittyy osaksi siitä, että runot ovat arkaistisempia kuin puhekieli, osaksi siitä, että Itä-Karjalan pohjoisosassa puhuttavat murteet ovat lähellä suomen kieltä.

Suomen murteille oudot sanat kuuluvat enimmäkseen häärunoihin tai ovat venäläisiä lainasanoja, useat sanoista edustavat samalla molempia ryhmiä. Rajantakaisessa Karjalassa ovat häämenot olleet monimuotoisemmat kuin Suomen puolella, niiden eri vaiheissa on runoilla ollut keskeinen tehtävä, ja täten on luonnollista, että paikallistuntu on häärunoissa aina sanastoa myöten selvempi kuin eepillisissä tai lyyrillisissä runoissa. Osa häärunojen erikoissanastosta on venäläisperäistä, kuten luettelosta on helppo havaita, mutta muissakin runoissa on venäläisiä lainasanoja, jotka eivät ole ylittäneet valtiollista rajaa. Tämä raja on ollut samalla kulttuuriraja, sillä monissa tapauksissa suomi on omaksunut uusille käsitteille nimitykset ruotsista, ne kun ovat tulleet tunnetuiksi läntistä tietä, karjala taas venäjältä, koska välittäjinä ovat olleet venäläiset. Sekin mahdollisuus on tietysti otettava lukuun, että itäkarjalaista sanastoa, niin omaa kuin vierastakin, on esiintynyt aikaisemmin suomal. kielialueella nykyistä runsaammin, mutta ajan oloon on tapahtunut sanojen väistymistä (esim. *lappa*, *olovahko*, *sintsi*, *sulkku*, *vanua*). Tästä on kuitenkin vaikea saada täyttä selvyyttä, koska vanhoissa sanakirjoissamme on vain sattumoisin yksityiskohtaisempia tietoja sanojen levinneisyydestä.

Mielenkiintoista on todeta, että runoissa on muutamia sanoja, jotka arkistotiedoista päätellen ovat outoja sen alueen murteille, mistä runot on kirjoitettu muistiin. Näihin kuuluvat ainakin *huolitella*, *kerus* ja *lakkapuu*. Sanoja voitaneen kuitenkin pitää karjalaisina, koska ne tavataan Inkerin karjalaimurteessa (inkeroismurteessa). Sanojen alue lienee ollut aikaisemmin nykyistä laajempi, ellei voida osoittaa todennäköiseksi, että säkeet, joihin mainitut sanat kuuluvat, ovat vaeltaneet Inkeristä Pohjois-Karjalaan tai päinvastoin. Seikan selvittely vaatisi yksityiskohtaista säetutkimusta, mikä kuitenkin menee jo varsinaisen aiheemme ulkopuolelle.

Kun Lönnrot ryhtyi toimittamaan Kalevalasta uutta laitosta, hänen runkonaan oli v. 1835 julkaistu painos. Pääasiallinen työ kohdistui uuden aineksen sovittamiseen entisen lomaan, mutta samalla oli tilaisuus poistaa tai korjata Vanhaan Kalevalaan sisältyviä säkeitä. »Monet toisinnot sallivat yksityisten säkeiden ja kappa-
leiden paremman valinnan kuin edellisen toimittamisessa oli laita», kirjoittaa Lönnrot itse työstään v. 1847.¹⁴ Vanhaan Kalevalaan sisältyvä karjalainen sanasto ei siirtynyt sekään kokonaisuudessaan uuteen; toisinaan Lönnrot jätti pois koko

¹⁴ VÄINÖ KAUKONEN Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos s. 446.

säkeen, toisinaan hän vaihtoi sanan mielestään sopivampaan tai korjasi sen äänneasua (esim. *etona* > *etana*, *kehuttaa* > *kehoittaa*). Edellä mainituista sanoista eivät enää seuraavat sisälly Uuteen Kalevalaan: *kalajas*, *kattava*, *miestyttää* (samakanlainen *miestyä* on kyllä), *oljeta* (*olota*), *ounaus*, *perinä*, *puujailla*, *saapka*, *sahmattainen*, *salma*, *satronainen*, *stola*, *tuhku*, *vet*, *vyöläppä*. Sanat ovat suureksi osaksi venäläisiä lainoja, ja mahdollisesti tämä on ollut yhtenä syynä niiden hylkäämiseen. Vaikka Lönnrot ei periaatteellisesti suhtautunut torjuvasti vierasperäisiksi uumoilemiinsa sanoihin, kuten ilmenee hänen kahdesta v. 1848 »Litteraturbladissa» julkaistusta artikkelistaan (Kaukonen, mts. 455), niin on kuitenkin osoitettavissa, että hän on tarkoituksellisesti vaihtanut eräitä uusia sanoja vanhempiin.¹⁵ Toisaalta on ilmeistä, että Uuteen Kalevalaan sisältyy jokin määrä sellaista karjalaisperäistä sanastoa, mikä puuttuu Vanhasta Kalevalasta, sillä Lönnrotin itsensä ja useiden muidenkin tekemien keruumatkojen ansiosta oli uutta ainesta kertynyt runsaasti myös itäkarjal. murrealueelta, etenkin Vienasta, ja se oli luontevammin sovitettavissa vanhoihin puitteisiin kuin esim. Karjalan kannakselta ja Inkeristä kootut runot.

Lyhenteitä

Gan. = CHRISTFRID GANANDERIN Uusi suomen sanakirja I—III. Käsikirjoitus 1786—87.

Vuosina 1937—1940 julkaistu jäljennöspainos.

Hakulinen SKRK² = LAURI HAKULINEN Suomen kielen rakenne ja kehitys. Toinen, korjattu painos. 1961.

Jusl. = DANIEL JUSLENIUS Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. 1745.

Kaukonen I, II = VÄINÖ KAUKONEN Vanhan Kalevalan kokoonpano. I osa v. 1939, II osa v. 1945.

Lnr. = Elias Lönnrot. Sana-artikkeleissa pitäjännimen jäljessä Lnr. tarkoittaa, että säe on peräisin Lönnrotin runomuistiinpanosta; sanakirjatietojen yhteydessä se osoittaa, että lähteenä on ELIAS LÖNNROTIN toimittama Suomalais-ruotsalainen sanakirja.

NS = Nykysuomen sanakirja I—VI.

Renv. = GUSTAF RENVALL Suomalainen Sana-Kirja. 1826.

SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja, osat I—III.

Topel. Vanh. run. = Z. TOPELIUS Suomen Kansan Vanhoja Runoja ynnä myös Nykyisempiä Lauluja I—V. 1822—31.

Turunen KS = AIMO TURUNEN Kalevalan sanakirja. 1949.

Virtaranta VKM = PERTTI VIRTARANTA Vienan kansa muistelee. 1958.

VK = Vanha Kalevala, v. 1835 julkaistu laitos.

UK = Uusi Kalevala, v. 1849 julkaistu laitos.

Pitäjännimien lyhenteet 1) suomalaismurteiden alueelta: Hai = Hailuoto, HeiV = Heinävesi, Ilo = Ilomantsi, Imp = Impilahti, InkV = (entinen) Viron Inkeri, Jaak = Jaakkima, Kesä = Kesälahti, Kiih = Kiihtelysvaara, Kont = Kontiolahti, KorS = Korpiselkä, Kurk = Kurkijoki, Lep = Leppävirta, Lip = Liperi, Maan = Maaninka, MetP = Metsäpirtti, Nil = Nilsä, Nmes = Nurmes, Pal = Paltamo, Pari = Parikkala, PieJ = Pielisjärvi, Pol = Polvijärvi, Puo = Puolanka, PyhVI = ent. Viipurin I:n Pyhäjärvi, PäJ = Pälkjärvi, Ri:J = Ristijärvi, Räu = Räisälä, Sak = Sakkola, Sor = Sortavala, Sot = Sotkamo, SuoS = Suomussalmi, Tohm = Tohmajärvi, Tuut = Tuuteri, Tär = Täräntö, Uta = Utajärvi, Uuk = Ukuniemi, UusVI = ent. Viipurin I:n Uusikirkko, ValJ = Valkjärvi, Ven = Venjoki, Vuo-Mii = Vuole-Miikkulainen; 2) karjalaismurteiden alueelta: Impil. = Impilahti, Ilom. = Ilomantsi, Korpis. = Korpiselkä, Mäntys. = Mäntyselkä, Nek-Riip. = Nekkula -Riipuskala, PistoJ. = Pistojärvi, Poraj. = Porajärvi, Rukaj. = Rukajärvi, Suoj. = Suojärvi, Säämaj. = Säämäjärvi, Tulemaj. = Tulemajärvi, VielJ. = Vieljärvi, Vitsat. = Vitsataipale, Vuokkin. = Vuokkiniemi, 3) inkeröismurteiden alueelta: Soik = Soikkola.

¹⁵ KAUKONEN Vanhan Kalevalan kokoonpano II s. 491—497.

Karelische Wörter im Alten Kalevala

VON VEIKKO RUOPPILA

Die erste Ausgabe des Kalevala, für die gewöhnlich die Benennung Altes Kalevala gebraucht wird, erschien im Jahre 1835. Der Hauptteil der darin enthaltenen Volksdichtung stammt aus den nordwestlichen Kirchspielen des jenseits der finnisch-russischen Grenze liegenden Karelilien (Vuokkiniemi, Uhtua, Kontokki). Der Verf. hat aus diesen Liedern die Wörter ausgezogen, deren Stammgebiet das hinter der Grenze gelegene Karelilien (= Ostkarelilien) ist, und führt sie in alphabetischer Reihenfolge auf. Bei jedem Wort sind in Klammern links vom Strich Lied und Vers des Alten Kalevala genannt, rechts vom Strich der Ort, der Aufzeichner (Lnr. = Elias Lönnrot) und der entsprechende Volksliedvers aus der Veröffentlichung Suomen Kansan Vanhat Runot (= Die alten Gedichte des finnischen Volkes). Das wichtigste Hilfsmittel bei der Bestimmung ist VÄINÖ KAUKONENS Werk Vanhan Kalevalan kokoonpano (Die Zusammenstellung des Alten Kalevala, I 1939, II 1945) gewesen. In jedem Wortartikel werden Angaben über die Verbreitung des Wortes gemacht und einige Beispiele seines Gebrauchs aus Mundarten gegeben. Diese Bei-

spiele stammen grösstenteils aus den Sammlungen der Wörterbuchstiftung und des Wörterbuchs der karelischen Sprache. Am Ende des Wortartikels wird jeweils die älteste Wörterbuchstelle genannt und der Standpunkt der heutigen finnischen Schriftsprache zu der Anwendung des Wortes angegeben. Durch Vermittlung des Kalevala haben viele karelische Wörter auch in der finnischen Schriftsprache Fuss gefasst, vor allem in der Dichtung, in Volksschilderungen und in volkskundlichen Werken.

Im Schlussteil des Artikels stellt der Verf. fest, dass viele von den karelischen Wörtern aus Hochzeitsliedern stammen. In Ostkarelilien sind die Hochzeitszeremonien mannigfaltiger gewesen als auf der finnischen Seite der Grenze, in ihren verschiedenen Phasen haben die Lieder eine zentrale Funktion gehabt, und dadurch ist es verständlich, dass die Hochzeitslieder bis in den Wortschatz hinein mehr Lokalkolorit aufweisen als die epischen oder lyrischen Lieder. Viele Wörter der karelischen Sprache sind russische Entlehnungen, was nicht verwunderlich ist, da die Karelilier schon Jahrhunderte im russischen Staatsverband gelebt haben.